

Færøerne *- fra planøkonomi til markedsøkonomi*

Krisen i 1989-94 førte til et opgør med den korporative planøkonomi. Subsidiernes og landsstyregarantierne er afviklet. Fiskeriet er blevet reguleret - og fiskerettighederne kapitaliseret. Men store dele af erhvervet er fortsat i offentligt ejerskab.

A. 6. oktober

Den færøske økonomi brød sammen først i 90'erne. Den 6. oktober 1992, da Sjóvinnubankin under offentlighedens udelte bevågenhed blev undsat med dansk kapital, nåede krisen et crescendo. Den 6. oktober havde fået samme plads i færøsk historie som den 9. april har i dansk historie. På dette tidspunkt, i oktober 1992, havde der imidlertid i tre år været klare krisetegn i den færøske økonomi.

Landskassen var tom. Landsstyret havde ikke længere kræfter til at holde et urentabelt fiskerierhverv flydende. Men det var ikke blot landskassen, der var tom. Det samme var fiskebankerne. Med meget generøse garantier havde landsstyret medvirket til en udbygning af flåden, som var ude af trit med fangstmulighederne. Massive offentlige driftssubsidier medvirkede efterfølgende til at holde skibene i søen. Men nu var det forbi. Fra 1991 til 1992 faldt fiskefangsterne ved Færøerne med 23 pct. En efter en måtte skibe og fabrikker give op. Det samme måtte bankerne. Likviditeten tapløb ud af samfundet og ud af bankerne, der var truet af kvælningsdøden. Men det stod nu klart, at bankerne var angrebet ikke blot på likviditeten men også på soliditeten. Store tab truede.

Krisen kulminerede i 1993-94. Fiskeriet af hvidfisk ved Færøerne, som var ryggraden i den færøske økonomi, faldt fra 108 tus. ton i 1991 til blot 65 tus. ton i 1993. Samtidigt faldt priserne; værdien af fangsterne faldt således fra 835 mio. kr. i 1991 til blot 430 mio. kr. to år senere. År for år var der i perioden 1990-94 negative vækstrater i økonomien. Både nominelt og realt. I 1993 var der således en negativ realvækst på ikke mindre end 16 pct.

Færøerne havde under krisen en nettoudvandring svarende til 15 pct. af befolkningen før krisen. Alligevel nåede arbejdsløsheden i 1993 op på 20 pct. Fra 1989 til 1994 faldt lønudbetalingerne nominelt med 30 pct. Udlandsgælden nåede svimlende højder. Ved udgangen af 1991 havde Færøerne en gæld på 8,2 mia. kr. til udlandet. Det svarede til 150 pct. af det årlige bruttonationalprodukt.

B. Korporativ planøkonomi

På Færøerne udviklede sig i 70'erne og 80'erne en særegen økonomisk model af korporativt, planøkonomisk tilsnit. Det var fiskerigrænserne, som i 70'erne udløste et kursskifte i færøsk økonomisk politik. Længe havde vi haft fiskerigrænser. Således havde Færøerne siden 1964 haft fiskerigrænser på 12 sømil. Fiskerigrænser på 12 sømil havde imidlertid ikke været til hinder for, at færøske fartøjer havde kunnet drive fiskeri i fremmede farvande. Men i 1977 fik vi i Nordatlanten fiskerigrænser på 200 sømil. De store færøske fartøjer, som hidtil havde fisket forholdsvis frit i Nordatlanten, blev nu sat ind i fiskeriet ved Færøerne.

Nu måtte indad vindes, hvad udad var tabt. I sin iver efter at forcere denne udvikling engagerede det færøske hjemmestyre sig i stigende omfang i erhvervslivet. Korporativt ejerskab med deltagelse af landsstyret, kommuner og fagforeninger fik en betydelig udbredelse. Virksomheder i privat eje, navnlig rederierne, var sædvanligvis tyndt kapitaliseret. Ofte var egenkapitalen fiktiv. Den reelle ejerrisiko holdt landsstyret med betydelige garantier og såkaldte støttelån, der havde den særlige

egenskab, at de hverken skulle forrentes eller afdrages. Sædvanligvis var det ikke ejerskabet som sådant, men snarere et ønske om at fremme beskæftigelsen lokalt, der havde bragt aktionærene sammen.

I dette miljø kom det midt i 80'erne til et voldsomt investeringsboom på Færøerne. Resultatet blev en kapacitet i fiskeflåden og på fiskefabrikkerne, som langt oversteg fangstmulighederne. Parallelt med de store investeringer i erhvervene investeredes der massivt i infrastrukturen. Nye havne, tunneler og veje. I 1983-88 beløb investeringerne sig til 40-50 pct. af bruttonationalproduktet. Et i enhver sammenhæng helt usædvanligt højt niveau.

Den korporative model (1975-92) var kendetegnet ved en høj grad af interessesammenfald mellem arbejdsgivere og arbejdstagere inden for fiskeriet, øernes hovederhverv. Mandskabet, der aflønnes med en andel af fangstværdien, deler - et stykke af vejen - skæbne med rederen. Fiskerierhvervet er uden sædvanlige *checks and balances*. Modellen var præget af et meget betydeligt økonomisk-politisk engagement i erhvervslivet, og den var præget af den særstilling, som Føroya Fiskasøla kom til at indtage i erhvervet. Helt frem til krisen bevarede Fiskasølan, der med tiden mistede andelsselskabets sædvanlige karakteristika, et næsten intakt eksportmonopol.

Subsidierne

Ved lagtingslov havde Færøerne i maj 1975 fået en Råfiskefond. Hensigten var, at fonden skulle sikre den del af den færøske fiskeflåde, der leverede fersk fisk til fiskevirksomheder på Færøerne, en stabil indhandlingspris. Men fonden fik også til opgave at sikre fiskefabrikkerne et passende dækningsbidrag. Fondens betjente sig således af et prisudligningssystem baseret på dobbelte priser: Indhandlingspriser for skibene og afregningspriser for filetfabrikkerne. Ved hjælp af afgifter og tilskud skulle fonden udjævne fiskepriserne over tid. Var indhandlingsprisen højere end afregningsprisen, udbetalte fonden forskellen som et tilskud til rederierne; var afregningsprisen højere end indhandlingsprisen, skulle rederierne omvendt indbetale forskellen som en afgift til fonden.

Råfiskefondens udligningssystem (eksemplificeret)

Eksporpris på fisken, kr/kg	5	6	7
Dækningsbidrag *)	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>
Fabrikernes afregningspris	3	4	5
Tilskud til rederierne	1		
Afgift til Råfiskefonden			<u>1</u>
Rederiernes indhandlingspris *)	4	4	4

*) fastsat af Råfiskefonden

Det var forventningen, at Råfiskefonden ville være selvfinansierende. Landsstyret påtog sig imidlertid at dække et eventuelt likviditetsunderskud i fonden. Det kunne være gået lige op. Det gjorde det ikke. Det blev til for få afgifter og for mange tilskud. Der var ikke den fornødne ligevægt i fondens bestyrelse, der domineredes af folk fra erhvervet; et flertal havde en præference for tilskud snarere end afgifter. Fondens, der udviklede sig til et tag-selv-bord, førte til en gigantisk offentlig subsidiering af fiskeriet og fiskeindustrien.

I 1990 blev der landet 107 tus. ton fisk til de færøske fiskefabrikker. Fisken blev afregnet til værdien på eksportmarkederne, 3,43 kr. pr. kg. Men herudover blev der udbetalt samlede driftstilskud på 3,79 kr. pr. kg samt en indtægssikring svarende til 0,47 kr. pr. kg. Rederne og fiskerne fik 7,69 kr. pr. kg for at lande fisk, der blot var 3,43 kr. værd; forskellen, 4,26 kr. pr. kg, blev hentet i landskassen. Priserne sendte de helt forkerte signaler til erhvervet. Der var kun dækning for 43 pct. af ind-

tægterne i fiskerierhvervet (§ 19-nevndin, 2000, s. 156). Det var gået for vidt; Færøerne havde meldt sig ud af virkeligheden.

Landsstyregarantierne

Subsidierne førte til alt for store investeringer i fiskeriet. Støtten fra Råfiskefonden var blevet en del af investeringsgrundlaget; det var blevet profitabelt at fiske i landskassen. Nye skibe måtte bygges. Fra 1975 til 1985 voksede antallet af ferskfisketrawlere i den færøske flåde fra 1 (én) til 70. Til støtte for nybyggeriet lod landsstyret det offentlige påtage sig kautionsforpligtelser på ikke mindre end 2,3 mia. kr.

Føroya Fiskasøla

I 1948 stiftedes andelsselskabet Føroya Fiskasøla, der af lagtinget fik monopol på eksporten af salt- og klipfisk. På denne baggrund fik Fiskasølan en meget magtfuld position i fiskerierhvervet - og i det færøske samfund. Da Fiskasølan sidst i 80'erne var på toppen, tegnede selskabet sig med en eksport på 2 mia. kr. for 3/4 af den samlede eksport ud af Færøerne. Men Fiskasølan var andet og mere end en traditionel salgsorganisation. Nedenstående citat fra Fiskasølans 40 års jubilæumsskrift er formentlig et godt udtryk for selskabets selvforståelse: *Fiskasølan, der forestår medlemmernes salg, styrer dermed også deres produktion. Fiskasølan giver medlemmerne besked om, hvilke varer, der skal fremstilles, og hvorledes de forskellige varer skal fremstilles* (Jógvan Arge, 1988, p. 15).

Fiskasølan havde i vidt omfang de funktioner, man forventer at finde hos et moderselskab i en større koncern. Leverandørerne (medlemmerne) fik ugentlige á conto afregninger. Finalafregning fandt sted en gang om året uden smålig skelen til kvaliteten af de leverede fisk. Alle fik den samme pris pr. kilo. Fiskasølan gik så vidt, at alle produkter baseret på den samme råvare blev afregnet til samme pris. Virksomheder, der fremstillede den dyre fempunds filet, fik således samme kilopris som den virksomhed, der fremstillede fisk i frosne blokke - et væsentligt billigere produkt. *Når det gøres på denne måde, er det - som det hedder i jubilæumsskriftet - for at styre produktionen på en sådan måde, at den svarer til markedet og foreliggende salgskontrakter* (Jógvan Arge, 1988, p. 15).

Det er klart, at Fiskasølan - efter færøske forhold - blev en væsentlig aktør på eksportmarkederne, og at det færøske fiskerierhverv kan have haft gavn heraf. Men Råfiskefonden og Fiskasølan indelbar, at rederne og fiskefabrikkerne mistede enhver fornemmelse af, hvad der var op og ned i markedet. Priserne afspejlede ikke markedspriserne. Priserne havde mistet deres signalværdi.

C. Krisen

Omkostningerne blev meget betydelige, inden Færøerne økonomisk kom på fode igen. Alle banker (tre) gik fallit; de to største, Sjóvinnubankin og Føroya Banki, blev i 1992-93 rekonstrueret for offentlige midler og i 1994 fusioneret under navnet Føroya Banki. Banken blev epicentret, og for mange et synonym, for den krise, der hjemsøgte Færøerne i 1992-94. Udviklingen i banken er således ganske repræsentativ for krisen og den efterfølgende genopretning.

Føroya Banki

Bankerne måtte i 1992-93 hensætte 4 mia. kr. svarende til halvdelen af de bogførte udlån og garantier. Af de samlede hensættelser, som herved blev bragt op på 4,9 mia. kr., måtte 3,5 mia. kr. efterfølgende afskrives som tabt, medens 1 mia. kr. kunne tilbageføres. Tabet i bankerne blev i fuldt omfang båret af aktionærene, der mistede 1.264 mio. kr. Alene som aktionær tog Danske Bank, der indtil 1993 kontrollerede Føroya Banki, et tab på 633 mio. kr. Det færøske landsstyre, der lånte 2,7 mia. kr., som - via en fond - blev skudt ind i bankerne, blev eneejer af den fusionerede bank.

Dispositionen udviklede sig til en tålelig forretning for landsstyret. Ved udgangen af 2004 havde banken i sin helhed tjent landsstyrets kapitalindskud tilbage. Landsstyret havde alene haft et rentetab på sit indskud, men det blev så rigeligt dækket ind ved forliget med den danske regering i juni 1998. Retrospektivt er det fristende at bruge udtrykket *viel Geschrei und wenig Wolle* om den færøske banksag, der i fem lange år kom til at tynde forholdet mellem Danmark og Færøerne, og som - på Færøerne - kom til at stå i vejen for andre og, som det synes, nok så væsentlige overvejelser.

Landskassen

På erhvervslån og garantier ydet i 80'erne måtte landsstyret afskrive 2,3 mia. kr., driftssubsidierne i perioden beløb sig til 3,4 mia. kr., medens ophugningsstøtte og anden støtte til erhvervene kunne opgøres til 0,7 mia. kr. I alt et samlet tab på 6,4 mia. kr. for landskassen. Tallene illustrerer til fulde, at Færøerne i 1990'erne blev ramt af en samfundskrise snarere end en trivial bankkrise.

Sammenbruddet i 1992 og de efterfølgende retssager om overbelåning satte en brat stopper for landsstyregarantierne. Det var en lykke. Ikke blot for landsstyret. Alt for mange projekter blev i 80'erne sat i søen baseret på landsstyregarantier snarere end rentabilitetsovervejelser. Heller ikke de direkte driftssubsidier, som havde medvirket til fuldstændigt at forvrænge den økonomiske virkelighedsopfattelse i fiskerierhvervet, overlevede krisen. Allerede i 1989, da subsidierne rundede 0,5 mia. kr., stod det klart, at landskassen ikke kunne holde til de massive udbetalinger, der lagde beslag på 2/3 af det danske tilskud til Færøerne. I 1992 accelereredes afviklingen af subsidierne.

Det var imidlertid ikke blot landskassen og bankerne, der tabte penge under krisen. Udenlandske kreditorer, heriblandt de danske realkreditinstitutter, der løste de dyreste billetter, led under krisen tab på ikke under 1 mia. kr. Tusind husejere, der måtte se deres hjem gå på tvangsauktion, mistede deres opsparing og kom til at sidde tilbage med en del af gælden - men uden hus. De samlede tab, der skal ses på baggrund af et årligt bruttonationalprodukt, som først i 90'erne bevægede sig omkring 5-6 mia. kr., var enorme.

Sanering

Den færøske fiskeflåde, som var vokset fra fangstmulighederne, blev under krisen kraftigt reduceret. Det gik især ud over de store og nye skibe, der ofte var bygget uden, eller med en ringe, egenkapital. Med store tab for samfundet gik skibene tilbage til de udenlandske kreditorer, efter at landsstyret forinden havde måttet indfri sine garantier. (Tunnelerne derimod måtte kreditorerne opgive at tage tilbage). Antallet af trawlere og lineskibe, faldt fra 93, da der var flest, til blot 67 i 1995. Men det gjaldt i øvrigt for hovedparten af fiskeskibene, at de måtte gældssaneres, inden de på ny fik vand under kølen.

Fiskerigrænserne, der på Færøerne trådte i kraft den 1. januar 1978, havde ført til et forceret ferskfiskeri i farvandene omkring øerne. I lyset heraf var antallet af fiskefabrikker vokset fra 15 til 23. Enhver bygd med respekt for sig selv - dem var der en del af - fik sin egen fiskefabrik. Men fangstmængderne stod på ingen måde mål med kapaciteten på fabrikkerne. Da krisen i 1993 var på sit højeste, var 20 af fabrikkerne gået fallit.

Kreditorerne måtte tage om enden. 19 af fabrikkerne blev placeret i Føroya Fiskavirking - et selskab stiftet af kreditorerne og, i det væsentlige, for kreditorernes penge. Tabene blev enorme, inden Fiskavirking i 1997 kom i smult vande. Kreditorerne havde givet samlede anlægs lån på 659 mio. kr. i

de 19 fabrikker. Heraf måtte 600 mio. kr. afskrives. Yderligere omkring 300 mio. kr. i driftskreditter gik tabt.

Fra planøkonomi til markedsøkonomi

Men det var ikke blot fiskeskibene og fabrikkerne, der måtte tage tælling. Andelsselskabet Føroya Fiskasøla - indbegrebet af 70'ernes og 80'ernes korporative planøkonomi, Færøernes mægtigste virksomhed - opgav ævred i 1993. Fiskasølan, der af konkursramte medlemmer blev mødt med krav om reservefondsudlodninger, lod sig i nødværge omdanne til et aktieselskab. Reservefonden blev herved indkapslet; medlemmernes rettigheder blev transformeret fra reservefondsandele til aktier. Men i processen bortfaldt rigtignok leveringsforpligtelsen for de gamle medlemmer. Rederne og fiskefabrikkerne vejrede morgenluft. De kunne nu selv tage bestik af markedet. Færøerne var i færd med at blive en markedsøkonomi. Det blev begyndelsen til enden for Fiskasølan, der i 2005 ophørte som selvstændig virksomhed.

Fra korporativt ejerskab til fondseje

Da det korporative ejerskab først i 90'erne kollapsede, fik vi de erhvervsdrivende fonde baseret på offentlig kapital. Længe havde vi på Færøerne dog kendt til erhvervsdrivende fonde. I 1962 kom Færøernes største virksomhed, J.F. Kjølbro, i problemer. Virksomheden, der *var too big to fail*, blev undsat af Danmarks Nationalbank, som siden overdrog virksomheden til Færøsk Fond af 1971.

Den danske regering og landsstyret stiftede i 1992 Finansieringsfonden og i 1994 Erhvervsfremmefonden. Finansieringsfonden overtog i 1992-93 de to store banker, medens Erhvervsfremmefonden i 1995 overtog Føroya Fiskasøla, der i den korporative æra havde spillet den helt centrale rolle i færøsk erhvervsliv. Året efter overtog Erhvervsfremmefonden tillige Føroya Fiskavirking. Den korporative ejerskabsmodel havde spillet fallit. Fondene overtog stafetten.

D. Nye tider

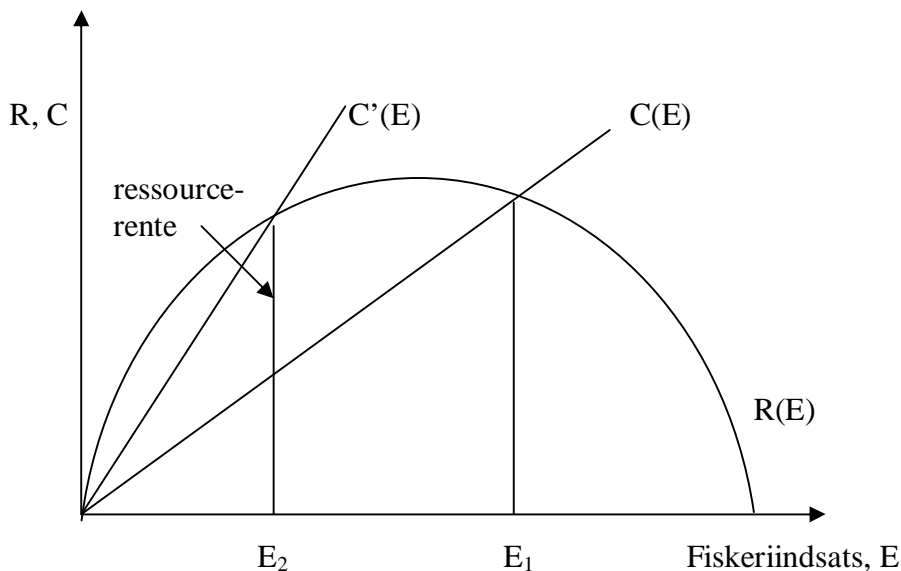
Ved indgangen til 2007 er Færøerne præget af en kraftig højkonjunktur. Vi skal helt tilbage til sidst i 80'erne for at finde noget tilsvarende. Fra tid til anden rejser det spørgsmål, om Færøerne er på vej mod en ny krise - en ny 6. oktober. Det er der næppe grund til at antage. Dertil er forholdene for forskellige. Den færøske økonomi er i dag langt mere robust end for 20 år siden. Udlandsgælden er for længst bragt ud af verden. Adgangen til fiskeriet er blevet reguleret; erhvervet udøves i det væsentlige på markedsøkonomiske vilkår. Fondsejet er på vej til at blive afløst af et mere traditionelt, privatkapitalistisk ejerskab.

Fra ureguleret til reguleret fiskeri

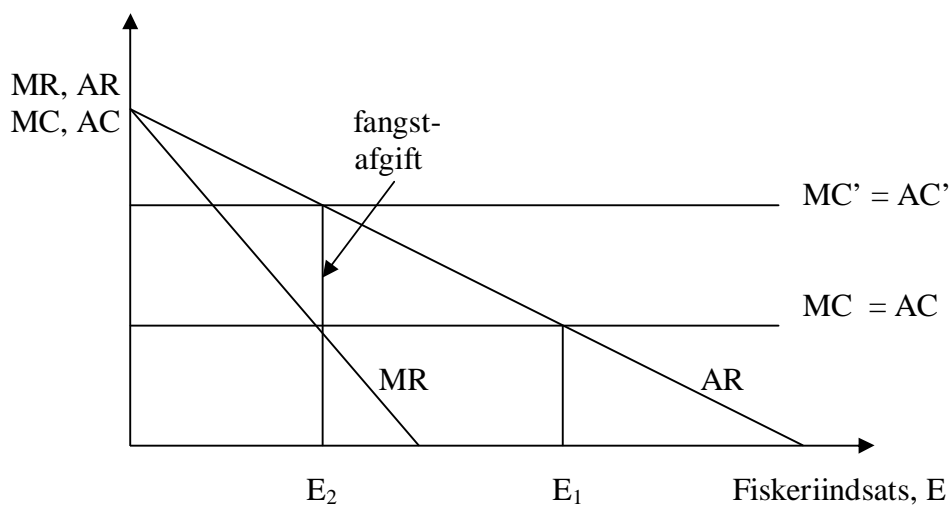
Lad os antage, at tilvæksten til fiskebestanden - i overensstemmelse med den klassiske teori - er en konveks funktion af bestandens størrelse (biomassen), og lad os antage, at fiskeriindsatsen, E , i et ureguleret fiskeri vil blive udvidet, så længe indtægterne ved at indsætte den næste enhed - typisk et fiskeskib - overstiger omkostningerne ved at indsætte enheden. Hvis prisen på fisk forudsættes at være konstant, og omkostningerne ved fiskeriet forudsættes at forholde sig proportionalt til fiskeriindsatsen, således at de marginale enhedsomkostninger er sammenfaldende med de gennemsnitlige enhedsomkostninger, $MC = AC$, vil ressourcerenten blive fisket op. Der vil ikke være nogen profit forbundet med fiskeriet. Indtægterne i erhvervet vil ved en indsats af E_1 fiskerienheder netop dække omkostningerne, $R(E) = C(E)$, og fiskeriet vil ende med at kollapse (*the tragedy of the commons*). Det var netop det, der skete på Færøerne først i 90'erne, efter at det med landsstyregarantier og massive driftssubsidier for en tid var lykkedes at trodse de økonomiske tyngdeløve. Færøerne havde

fået en alt for stor fiskeflåde. Fiskeriet, der overvejende var ureguleret, havde udviklet sig til en trussel mod fiskebestandene - og flådens rentabilitet

Klassisk fiskeriøkonomisk model (1)

Klassisk fiskeriøkonomisk model (2)

Problemet er, at den enkelte fisker vælter konsekvenserne af en øget fiskeriindsats over på erhvervet. Han medvirker til at reducere fiskebestanden, og han reducerer således fangstmulighederne for de øvrige fiskere. Fiskeriet - og samfundet - påføres herved en *external diseconomy*. Hvis fiskeriet var i hænderne på et enkelt rederi, ville selskabet i egen interesse begrænse fiskeriindsatsen til det samfundsøkonomisk optimale niveau, E_2 , hvor gevinsten i erhvervet, $R(E) - C(E)$, maksimeres. I et reguleret fiskeri vil myndighederne imidlertid kunne begrænse fiskeriindsatsen til E_2 . I princippet kan det ske ved at pålægge den enkelte fiskerienhed en afgift, således at enhedsomkostningerne i erhvervet øges til AC' . Nu vil den fisker, som forøger erhvervets samlede fiskeriindsats ud over E_2 , opleve et tab, $AC' > AR$. Alternativt vil man kunne tilvejebringe den samfundsøkonomisk optimale fiskeriindsats ved hjælp af individuelle, omsættelige fangstkvoter. Markedsmekanismen vil således

kunne tages i anvendelse i forsøget på at tilvejebringe den optimale fiskeriindsats (Jens Warming, 1911, pp. 499-505).

I 1994 fik vi på Færøerne en lov om erhvervsmæssigt fiskeri. Hidtil havde der kun været tekniske reguleringer af fiskeriet, men nu fik vi omsættelige fangstkvoter. Kvoterne nåede ikke at blive populære, inden de i 1996 blev erstattet af en fiskedageordning, der regulerer fiskeriindsatsen snarere end fangstmængderne. Det uhæmmede, subsidierede rovfiskeri var blevet bragt til ophør. Efterhånden som fiskeriet i de følgende år rettede sig, viste det sig, at lærebøgerne - igen - havde ret: Når fiskeriindsatsen begrænses ved en regulering, opstår der en overnormal profit. Fiskerne høster en ressourcerente. Fiskeriet blev igen rentabelt. I visse perioder og - navnlig for visse dele af fiskeriet - endog ganske overordentlig rentabelt. Over forholdsvis få år lykkedes det i betragtelig grad at konsolidere erhvervet, således at rederierne opnåede en betydelig finansiel robusthed. Så vidt, så godt.

Fiskerettighederne kapitaliseres

Det hedder i loven om erhvervsmæssigt fiskeri, at fiskeressourcerne tilhører det færøske folk, og at fiskerettigheder tildelt efter loven ikke giver enkelte grupper eller enkeltindivider nogen ejendomsret til ressourcerne. Fiskerettighederne blev i 1994 tildelt de redere, der var i erhvervet den 1. marts 1994. Der blev i 1994 ikke betalt for rettighederne, der efter loven kan trækkes tilbage efter 10 år uden erstatningspligt for det offentlige. Den positive ressourcerente, der var en konsekvens af den regulering, der var indeholdt i lov om erhvervsmæssigt fiskeri, tilfaldt således vederlagsfrit de redere, der havde stået krisen igennem. For manges vedkommende med hjælp fra de finansielle kreditorer - og landsstyret.

Fiskerettighederne kan efter loven hverken pantsættes eller sælges. Denne formulering blev senere politisk-administrativt blødt op. Fortsat kunne rettighederne ikke sælges, men nu kunne de nok omsættes! Det er en distinktion for *Feinschmeckere*. Stik imod lovens intention er dagens realiteter, at rettighederne frit kan sælges til hvem som helst - og for hvad som helst. Og det bliver de. Fiskerettighederne er ikke alene blevet privatiseret, de er også blevet kapitaliseret. Lovgiverne er blevet overhalet af virkeligheden.

Ved salg af fiskefartøjer - efter omstændighederne i form af koncerntinterne transaktioner - har det været muligt for rederne at trække værdien af fiskerettighederne, der i princippet svarer til værdien af en uendelig betalingsrække, ud af erhvervet. Ved salg af fiskefartøjet indgår værdien af de kapitaliserede fiskerettigheder i prisen på skibet, der sælges *med* tilhørende fiskerettigheder. Der er således eksempler på, at fiskefartøjer er steget til den fire- eller femdobbelte værdi. Der er opstået meget betydelige *windfall gains*. Færøerne har fået kvotebaroner. Kapitaliseringen af fiskerettighederne, der må formodes at være af engangskaraktér, har på ny markant forøget gældsbelastningen af flåden. Til den næste generation af fiskere vil der ikke være nogen ressourcerente!

Det skal nok vise sig, at det igen bliver hverdag for erhvervet. I forbindelse med den udbredte omsætning af skibe med tilhørende fiskerettigheder sker der en rebelåning af skibet og - hvad værre er - der sker en belåning af rettighederne. Uden pant. Der tages lån mod forventet fangst. Værdien af fiskerettighederne er det økonomiske udtryk for den fordel, der for rettighedshaveren er forbundet med retten til at hente fisk op af havet. Uden at skulle betale ejeren - det færøske samfund - for fisken. Men værdien af en sådan ret, lader sig ikke så let bestemme. Den afhænger af fiskeforekomsterne, af verdensmarkedspriserne for fisk, af internationale kvoteringsaftaler og meget andet. Der er nok at tage fejl af.

Privatisering

Man står på Færøerne over for at skulle etablere en ny ejerkultur. Der skal findes noget at sætte i stedet for det korporative ejerskab og fondsejet. Fondene, der var kommet til verden ved fælles dansk-færøske bestræbelser, blev ikke netop mødt med politisk velvilje, da de i 90'erne tilbød sig med krisehjælp.

Nu skal ejerskabet til et større antal - forholdsvis store - virksomheder, der direkte eller indirekte ejes af det offentlige, privatiseres. Føroya Banki er således på vej mod en privatisering. Det samme er angiveligt Atlantic Airways, Færøernes Livsforsikringssselskab og Føroya Tele, der alle ejes direkte af landsstyret. Processen er i øvrigt allerede skudt i gang. I 2006 solgte Erhvervsfremmefonden til et færøsk-islandsk konsortium Faroe Seafood (det tidligere Føroya Fiskavirking), og i 2005 solgte Færøsk Fond af 1971 den bestemmende indflydelse i JFK Trol - Færøernes største rederi.

Landsstyret har gjort etablering af en færøsk fondsbørs til en forudsætning for privatiseringsprocessen. Det må man vel forstå således, at der politisk er et stærkt ønske om, at virksomhederne erhverves af en bred kreds af porteføljeaktionærer, der ikke søger indflydelse i selskabet. Men porteføljeaktionærer er ikke nogen udbredt race på Færøerne. Bankerne, der i øvrigt var hovedaktionærkontrollerede, var for alle praktiske formål ene om at have porteføljeaktionærer. Men det fik som bekendt en brat ende i 1992-93.

Der er god grund til, at man på Færøerne søger at komme videre. De erhvervsdrivende fonde baseret på offentlig kapital kom til verden som kriseløsninger. De bør ikke blive faste bestanddele af hverdagen. Men man står på Færøerne over for en kritisk proces. Privatiseringen af ejerskabet til JFK Trol var på ingen måde overbevisende. Heller ikke forspillet til et salg af livsforsikrings-selskabet har i øvrigt været ganske lydefrit.

Politisk efterspil

Den dansk krisehjælp til Færøerne gav anledning til betydelige frustrationer på øerne. Regeringen lod i 1992-93 den danske stat stille i alt 2,5 mia. kr. til rådighed for en rekapitalisering af bankerne. Staten, som i perioden 1992-97 havde refinansieret landsstyrets gæld til udenlandske långivere, havde i juni 1998 herefter oparbejdet et samlet tilgodehavende på 5,4 mia. kr. hos landsstyret. I forbindelse med banksagens afslutning eftergav regeringen 0,9 mia. kr., medens 4,5 mia. kr. blev refinansieret over 20 år - de 0,5 mia. kr. rente- og afdragsfrit. Regeringens krisehjælp havde været betinget af, at der på Færøerne blev taget politiske initiativer. Om flere af initiativerne var der sikkert enighed, men blandt færøske politikere bredte der sig en oplevelse af, at Danmark benyttede krisen som en anledning til at beskære hjemmestyret.

Der går en lige linie fra bankernes sammenbrud i 1992-93 over Den Færøske Banksag til lagtingsvalget i april 1998, som førte til at nationalt landsstyre. Ikke siden 1966 havde separatisterne haft flertal i det færøske lagting. Men i foråret 1998 gik Folkepartiet, Selvstyrepatriet og Republikanerne til valg på et program, som skulle skaffe Færøerne suverænitet. Valgets tale var klar. Selvstyrepatrierne fik 19 af 32 mandater i lagtinget. Kursen mod et selvstændigt Færøerne var sat. Selvstyreflertallet holdt i næsten 6 år. Det blev 6 år, som kom til at tære på de dansk-færøske relationer, men som ikke kom til at ændre så forfærdeligt meget. Efter lagtingsvalget i januar 2004 dannede samhørighedspartierne igen landsstyre.

Referencer:

Arge, Jógvan: *Frá snørisfiski til alilaks*, L/F Føroya Fiskasøla, Tórshavn 1988

Warming, Jens: *Om grundrente af fiskegrunde*, Nationaløkonomisk Tidsskrift, vol. 49, 1911

§ 19-nevndin: *Frágreiðing um 80-árin*, Føroya Løgting, Tórshavn 2000

Jørn Astrup Hansen

Cand. oecon.

Direktør i Føroya Banki 1993-2005

Formand for Færøernes Økonomiske Råd